

POLANYI, Karl

La naturaleza del fascismo

Barcelona: Virus, 253 p.

Fernando Gil Sánchez

UNIVERSITAT DE VALÈNCIA

fergil3@alumni.uv.es

Comprendre els esdeveniments actuals, transgredir la llei irrevocable de la història que «nega als contemporanis la possibilitat de conèixer en els seus inicis els grans moviments que determinen la seua època¹» (Zweig, 2016: 451) és una de les tasques més difícils i decisives per a la humanitat, ja que «per [...] apropar-nos a la cosa, a la seua estructura, i trobar una via per accedir-hi, hem de [...] distanciar-nos» (Kosík, 1967: 40). Molts pensadors han contribuït a aproximar-nos de manera asimptòtica a complir aquesta missió. Entre ells, Karl Polanyi ocupa un lloc privilegiat. Per aquest motiu, el seu pensament és una referència per a tots aquells que tracten de comprendre la societat contemporània i reflexionar sobre el futur de la humanitat en el segle XXI.

Actualment existeixen raons extrínseques i intrínseques al pensament de Karl Polanyi per recuperar la seua obra.

D'una banda, el mode de producció capitalista és hui més que mai el sistema econòmic hegemònic a nivell mundial. Després de l'enfonsament del «socialisme real» molts s'afanyaren a proclamar la «fi de la història» i a afirmar de nou el capitalisme com l'únic mode de producció natural i eficaç. Instal·lats en un «realisme

capitalista»² (Fisher, 2016) que obstrueix qualsevol temptativa d'imaginar un nou escenari cultural i sociopolític, hem assistit amb resignació social a la intensificació d'un projecte neoliberal que, a través de processos d'«acumulació per desposseïció»³ (Harvey, 2004), ha desmantellat l'estat del benestar, ha redistribuït actius des de l'esfera pública al domini del capital i ha reduït les interferències democràtiques en l'economia. Sens dubte, la capacitat dels Estats per a conciliar els drets ciutadans i les exigències de l'acumulació capitalista s'ha vist perjudicada: «Els mercats han començat a dictar [...] allò que els Estats, suposadament sobirans i democràtics, poden fer pels seus ciutadans i allò que deuen negar-los» (Streeck, 2011: 24). Així doncs, la

1 Totes les traduccions al valencià han sigut realitzades per l'autor a partir dels textos referenciats.

2 Concepte encunyat per Mark Fisher en el llibre *Realismo capitalista. ¿No hay alternativa?* que defineix la ideologia neoliberal contemporània com un tancament sistemàtic a tot escenari cultural i sociopolític que contravinga la màxima generalitzada que no hi ha alternativa al capitalisme.

3 El concepte d'«acumulació per desposseïció» encunyat per David Harvey en *El nuevo imperialismo* i inspirat en el concepte marxista d'«acumulació originària», representa en l'actualitat una de les formes més precises d'examinar l'actual situació del capitalisme global caracteritzat pel model neoliberal. Amb ell es pretenen explicar els nous models de comportament del capitalisme contemporani, i respondre així a la necessitat de revisar el rol permanent que les pràctiques de desposseïció i l'expansió espai-temporal han tingut en la seua capacitat adaptativa.

funció de l'Estat és ara «crear i preservar el marc institucional apropiat per al desenvolupament d'aquestes pràctiques» (Harvey, 2007: 6).

D'altra banda, la crítica de la utopia liberal del mercat autoregulat i les anàlisis realitzades per Karl Polanyi sobre l'aparició del feixisme i la seua relació amb el capitalisme, la democràcia i el socialisme tornen a reivindicar la seua vigència més enllà dels fenòmens històrics i esdeveniments polítics de la primera meitat del segle xx que els motivaren.

Des d'aquesta perspectiva, la pertinença i la significació del treball realitzat per Fernando Soler Álvarez⁴ són superlatives. El seu treball de selecció i traducció ens dona accés a vint-i-nou escrits ordenats cronològicament que ens apopen a les anàlisis i reflexions que Karl Polanyi va realitzar sobre el feixisme entre els anys 1923 i 1943. Un dels trets més rellevants d'aquesta recopilació acurada és la incorporació de catorze textos inèdits. Aquest material, format per manuscrits i documents⁵ recopilats directament del *Karl Polanyi Digital Archive*, permeten espigar el procés de gestació del seu pensament i seguir-ne l'evolució intel·lectual respecte al fenomen feixista.

Tal com declara el mateix Fernando Soler en la nota preliminar, el seu objectiu quan presenta les consideracions de Polanyi sobre el feixisme no respon únicament a un interès teòric per conèixer en profunditat la gènesi i característiques del feixisme de la seua època, sinó també a un interès pràctic: emfatitzar el caràcter transformador del seu pensament i exhortar-nos a estudiar les especificitats del feixisme contemporani.

Les diverses perspectives des d'on Polanyi analitza el feixisme en aquests escrits aprofundeixen i complementen les tesis exposades en *L'essència del feixisme*, proporcionant nous angles des d'on copsar en tota la seua complexitat el fenomen feixista. Aquesta obra, publicada per primera vegada en 1935 i reeditada en aquesta mateixa col·lecció de textos, indaga i reconstrueix els principis teòrics i els fonaments conceptuals que motivaren l'aparició de la filosofia feixista. Va ser a la dècada següent quan Polanyi estudià les causes que propiciaren la crisi de la societat de mercat i els moviments socials que tractaren de mitigar els efectes destructius del mercat autoregulat. El resultat d'aquesta investigació va ser la publicació de *La gran transformació* i *Nuestra obsoleta mentalidad de mercado*, publicades el 1944 i el 1947 respectivament.

En els textos que componen *La naturaleza del fascismo* trobem escrits que reflexionen sobre la complexa trama d'interessos polítics i econòmics que contribuïren a l'ascens del feixisme a Alemanya i, posteriorment, al començament de la Segona Guerra Mundial⁶; textos que aprofundeixen en les premisses filosòfiques del feixisme i en el model d'Estat corporatiu, autoritari i antiindividualista proposat per Othmar Spann (un dels principals ideòlegs del Partit Nacional Socialista Obrer Alemany)⁷; un article sobre les contradiccions irresolubles del programa econòmic i sociopolític proposat per Hitler⁸; un article sobre els elements i estratègies psicològiques que empra el feixisme per copsar adeptes⁹; articles i conferències sobre els antecedents i factors (interns i externs) que propiciaren la Guerra Civil espanyola, les característiques específiques del feixisme espanyol, el col·laboracionisme de l'Església catòlica amb el bàndol nacional i la repercussió internacional

4 Professor titular del Departament de Filosofia de la Universitat de València.

5 Com assenyalava Fernando Soler als annexos i com evidencien les imatges incorporades en el llibre, crida l'atenció el deteriorament dels manuscrits originals pel pas del temps i les correccions del mateix Polanyi, cosa que ha augmentat la dificultat de la traducció. Tant es així que, per a desgràcia del lector, alguns textos van ser rebutjats per la seua il·legibilitat.

6 «Racistas en Berlín», «Contrarrevolución» i «Sobre la situación alemana».

7 «Othmar Spann, el filósofo del fascismo», «La utopía fascista de Spann», «El Estado y el individuo en el fascismo» i «Filosofía fascista e individualismo».

8 «Hitler y la economía»

9 «Hitler y la economía»

que va tindre aquest conflicte bèl·lic¹⁰, i, sobretot, textos on Polanyi analitza la incompatibilitat entre el mercat autoregulat i la democràcia com la principal causa de l'aparició i l'apogeu del feixisme, així com la seua relació amb el socialisme i el cristianisme¹¹.

En els textos recollits en *La naturalesa del feixisme*, Polanyi defineix el feixisme com «la solució revolucionària que manté el capitalisme intacte» (2020: 70); com «un moviment reaccionari [...] que aspira a l'abolició de la democràcia representativa i a l'establiment d'un Estat corporatiu de caràcter totalitari» (2020: 73); un «virus antidemocràtic [...] inherent al capitalisme» (2020: 219) que «és simplement el resultat de la incompatibilitat mútua entre la democràcia i el capitalisme del nostre temps». En síntesi, «en el feixisme, la democràcia se'n va i el capitalisme es queda» (2020: 71).

Amb aquestes paraules, Polanyi denuncia que la classe capitalista tolera a contracor les conquestes democràtiques mentre la seua taxa de benefici es mantinga estable. Ara bé, una crisi en el creixement d'aquesta taxa pot trencar eixa relativa tolerància i provocar una mutació en el sistema que elimine totes les inferències democràtiques que obstaculitzen l'acumulació i valorització del capital. La solució defensiva del capitalisme per salvaguardar el mercat autoregulat i el domini de la classe capitalista sobre els treballadors consisteix, tal com assenyala Polanyi en *La gran transformació*, en «l'extirpació de totes les institucions democràtiques» (2016: 389).

Com el mateix Polanyi adverteix, és important precisar la problemàtica sobre el feixisme. La tendència a centrar la discussió en la disjuntiva entre feixisme i comunisme és per a Polanyi una manera deficient de plantejar els problemes socials creats pel mercat autoregulat. Des

de la seua perspectiva, «afirmar que el comunisme és l'alternativa al feixisme és enfosquir la qüestió a favor de la posició feixista» (2020: 202) perquè el comunisme és un mode de producció que es contraposa al capitalisme mentre que l'alternativa política i social a què s'enfronta la humanitat és feixisme o democràcia. Una democràcia que, per a Polanyi, «no pot continuar existint més que en una economia socialista» (2020: 202); que «només pot mantenir-se si les masses aprenen a comprendre els efectes de l'economia capitalista» (2020: 45).

En l'actualitat, la tirania dels mercats ha ressorgit amb una força tan anorreadora que ni el mateix Polanyi podria haver imaginat en els seus pronòstics més pessimistes. De nou, la reacció del feixisme torna a manifestar-se com la solució del capitalisme davant les seues dinàmiques internes, el setge de les demandes democratitzadores i «la influència popular en la política» (Polanyi, 2020: 202). La «dislocació social»¹² (Polanyi, 2016) produïda pel mercat autoregulat ha propiciat l'aparició de moviments feixistes que, lluny de ser una alternativa política disposada a tornar l'economia a la cleda política, tal com es presentaren a principis del segle xx, només representen una variació interna del mateix neoliberalisme que, conscient de l'amenaça, obstrueix qualsevol alternativa de caràcter emancipador.

En *La naturalesa del feixisme* es trasllueix el rebuig de Polanyi a una concepció merament especulativa del pensament, a entendre la filosofia com un espai de consolació on sostrae's i acumular derrotes; com una esfera teòrica que, aïllada de la consciència i la praxis social, resol reflexivament les contradiccions vitals abstraient-ne contingut concret. El pensament de Polanyi, lluny de resignar-se i admetre la impossibilitat de l'esdevenir dels successos, adopta un paper actiu en concebre la interpretació de la realitat com el fonament teòric d'una posterior transformació social.

10 «España: fascismo y Guerra Civil» i «¿Por qué volver loca a Rusia?».

11 «Fascismo y socialismo», «Las premisas espirituales del fascismo», «La economía está a favor del fascismo. ¿Hay una salida democrática?», «El fascismo y la terminología marxista», «¿Qué es el fascismo?», «Fascismo y cristianismo», «La filosofía y la economía del fascismo», «El espíritu del fascismo», «No hay "alternativa cristiana"», «¿Qué es el fascismo? Su naturaleza e historia» i «El virus fascista».

12 Concepte emprat per Polanyi per expressar les transformacions perjudicials que la instauració del mercat autoregulat va infringir a la societat.

És des d'aquesta dimensió compromesa del pensament de Polanyi des d'on Fernando Soler ens proposa rellegir aquests escrits i pensar la nostra realitat. Comprendre la naturalesa del feixisme se'ns revela com una tasca imperativa per confrontar-lo de manera eficaç, per entendre les singularitats dels nous moviments feixistes i ataüllar un altre mode d'organització social aliena als mecanismes del mercat autoregulat.

No ens encaixem l'elm de boira que emprava Perseu per perseguir els monstres per tal de, cobrint-nos els ulls i l'oïda, ser capaços de negar-ne l'existència (Marx, 2008: 8), no oblidem que «resignar-se és una covardia [...] una indignitat» (Sábato, 2014: 118); que «si un mateix no es resisteix a allò aparentment inevitable, mai sabrà fins a quin punt era en realitat inevitable» (Eagleton, 2015: 20); que «ací no hi ha certesa, sinó únicament una lluita amb un desenllaç obert» (Heinrich, 2008: 201).

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFICAS

- Eagleton, T. (2015). *Por qué Marx tenía razón*, Barcelona: Península.
- Fisher, M. (2016). *Realismo capitalista. ¿No hay alternativa?* Buenos Aires: Caja negra.
- Harvey, D. (2004). *El nuevo imperialismo*. Madrid: Akal.
- Harvey, D. (2007). *Breve historia del neoliberalismo*. Madrid: Akal.
- Heinrich, M. (2008). *Crítica de la economía política: una introducción a El Capital de Marx*. Madrid: Escolar y Mayo Editores.
- Kosík, K. (1967). *Dialéctica de lo concreto*. Mèxic: Grijalbo.
- Marx, K. (2008). *El capital*. Madrid: Siglo XXI.
- Polanyi, K. (2016). *La gran transformación*. Barcelona: Virus.
- Polanyi, K. (2018) *Nuestra obsoleta mentalidad de mercado*. Barcelona: Virus.
- Polanyi, K. (2020). *La naturaleza del fascismo*. Barcelona: Virus.
- Sábato, E. (2014). *La resistencia*. Barcelona: Seix Barral.
- Streeck, W. (2011). Las crisis del capitalismo democrático. *New Left Review*, 71, 5-26.
- Zweig, S. (2016). *El mundo de ayer*. Barcelona: Acantilado.

